

AKSIYADORLIK TIJORAT BANKLARINING RIVOJLANISHIDA XALQARO STANDARTLARINING RO'LI

Xidirov Ulug'bek Gulboy o'g'li

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Bank ishi va audit yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aksiyadorlik tijorat banklarining rivojlanishida xalqaro standartlarning (IFRS, Basel Accords va boshqalar) o'rni tahlil qilingan. Maqolada xalqaro standartlarga rioya etish banklar moliyaviy hisobotlarining shaffofligini va taqqoslanishini ta'minlashi, risklarni samarali boshqarish va kapital yetarliligini mustahkamlashdagi ahamiyati, shuningdek, global bozorlar bilan integratsiyani kuchaytirishdagi roli yoritiladi. Banklar bu standartlar yordamida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, ichki boshqaruvni optimallashtirish va global raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik tijorat banklari, xalqaro standartlar, IFRS, basel accords, moliyaviy hisobotlar, risk boshqaruvi, kapital yetarliligi, shaffoflik, global integratsiya, innovatsion texnologiyalar

Abstract: This article analyzes the role of international standards (IFRS, Basel Accords, etc.) in the development of joint-stock commercial banks. The article highlights the importance of compliance with international standards in ensuring the transparency and comparability of banks' financial statements, effective risk management and strengthening capital adequacy, as well as their role in strengthening integration with global markets. With the help of these standards, banks will be able to attract foreign investment, optimize internal management, and increase global competitiveness.

Keywords : Joint-stock commercial banks, International standards, IFRS, Basel Accords, Financial statements, Risk management, Capital adequacy, Transparency, Global integration, Innovative technologies

Kirish

Zamonaviy global moliyaviy bozorlarda bank tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Xalqaro standartlar – bu butun dunyo bo'ylab moliyaviy hisobot, risk boshqaruvi, korporativ boshqaruv va boshqa sohalarda qo'llaniladigan yagona qoidalar to'plami bo'lib, aksiyadorlik tijorat banklarining ishonchliligi, shaffofligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Xususan, xalqaro standartlarga rioya etish moliyaviy tashkilotlar uchun nafaqat ishonchli va aniq hisobot yuritish, balki global moliya bozorlarida samarali faoliyat yuritish imkonini ham yaratadi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida banklar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy xalqaro standartlar qatoriga *Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)* va *Bazel kelishuvlari (Basel Accords)* kiradi. IFRS standartlari moliyaviy hisobotlarni yagona tizimga solish

orqali investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga real va taqqoslanadigan ma'lumotlarni taqdim etishni ta'minlaydi. Bazel kelishuvlari esa banklarning kapital yetarliligini oshirish, risklarni samarali boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan global qoidalar majmuasidir. Ushbu standartlar xalqaro bank tizimining mustahkamligini oshirish bilan birga, aksiyadorlik tijorat banklariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va global bozorlar bilan integratsiyalashish imkonini ham beradi.

O'zbekiston bank tizimi so'nggi yillarda xalqaro moliya bozorlariga chiqish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. Shu nuqtai nazardan, xalqaro standartlarga moslashish va ularni bank amaliyotiga joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Biroq, xalqaro standartlarga to'liq o'tish jarayoni muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Xususan, texnologik infratuzilmani yangilash, kadrlar malakasini oshirish va mahalliy qonunchilikni global talablar bilan uyg'unlashtirish kabi muammolar mavjud.

Asosiy qism

Xalqaro standartlarning aksiyadorlik tijorat banklari rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning moliyaviy hisobot shaffofligini oshirish, risklarni samarali boshqarish va kapital yetarliligini ta'minlashdagi ahamiyati ham yoritiladi. Maqolada xalqaro standartlarga muvofiq ishlashning banklar uchun afzalliklari, shuningdek, ularga moslashish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Xalqaro standartlar

Xalqaro standartlar, masalan, *IFRS (International Financial Reporting Standards)* va *Basel Accords*, banklarning moliyaviy hisobotlarini tayyorlash, risklarni aniqlash va boshqarish uchun belgilangan qoidalar majmuasidir.

- *IFRS*: Bu standartlar kompaniyalar uchun yagona va tushunarli moliyaviy hisobot tilini ta'minlab, investorlarga va kreditorlarga kompaniyaning haqiqiy moliyaviy holatini ko'rsatadi.
- *Basel Accords (Basel I, II, III)*: Ushbu standartlar banklarning kapital yetarliligi, risk baholash va likvidlik talablarini belgilaydi. Ular banklarning zararlarni qoplash va global moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi.

Moliyaviy hisobot va risk boshqaruvi

Xalqaro standartlarga rioya etish banklar uchun quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi:

- *Shaffoflik va taqqoslanish*: *IFRS* asosida tayyorlangan hisobotlar yordamida banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari dunyo bo'ylab solishtirilishi osonlashadi, bu esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga aniq ma'lumot beradi.
- *Risklarni samarasiz baholash*: Basel III kabi standartlar banklarga risklarni aniqlash va ularga mos ravishda kapital zaxiralarini oshirish imkoniyatini beradi. Natijada, banklar moliyaviy shoklarga qarshi mustahkam turadi va tizim barqarorligi oshadi.

Raqobatbardoshlik va global integratsiya

Xalqaro standartlarga muvofiqlik banklarning global bozorda faoliyat yuritishida muhim ahamiyatga ega:

- *Investitsiya muhiti*: Shaffof va ishonchli moliyaviy hisobotlar xorijiy investitsiyalarni jalb etishda muhim omil hisoblanadi. Banklar xalqaro standartlarga amal qilsa, investitsiya risklari kamayib, ishonch darajasi ortadi.
- *Global bozorlar bilan integratsiya*: Xalqaro standartlar banklarga global miqyosda faoliyat yuritishda yagona til sifatida xizmat qiladi. Bu, o'z navbatida, ko'p mamlakatli operatsiyalarni soddalashtiradi va transchegaraviy investitsiyalar uchun sharoit yaratadi.

Muammolar va takomillashtirish yo'llari

Xalqaro standartlarga o'tish jarayoni ba'zan murakkablik va xarajatlarni keltirib chiqarishi mumkin:

- *Tajribaviy va ta'lim masalalari*: Banklar va buxgalterlar uchun yangi standartlarni to'liq tushunish va amaliyotga tatbiq etish uchun maxsus treninglar zarur.
- *Texnologik moslashuv*: Mavjud axborot tizimlarini yangi qoidalar talablariga moslashtirish uchun qo'shimcha sarmoya talab etiladi.
- *Mahalliy sharoitlarga moslashish*: Har bir mamlakatning iqtisodiy va huquqiy sharoiti turlicha bo'lgani sababli, xalqaro standartlarni joriy etishda mahalliy xususiyatlarni inobatga olish lozim.

Biroq, ushbu qiyinchiliklarga qaramay, xalqaro standartlarga muvofiqlik aksiyadorlik tijorat banklarining rivojlanishi uchun zarur bo'lib, ularni global bozorda ishonchli va raqobatbardosh qilishda muhim omil hisoblanadi.

Kelajakdagi imkoniyatlar va innovatsiyalar

Xalqaro standartlar banklar faoliyatining yagona tiliga aylanganidan so'ng, kelajakda ular yanada innovatsion yechimlar va yangi texnologiyalar yordamida rivojlanish imkoniyatlarini yaratmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt, blokcheyn va katta ma'lumotlar (big data) banklarning risklarni aniq baholash, moliyaviy ko'rsatkichlarni real vaqtda kuzatish va samarali boshqaruv tizimlarini joriy etishda qo'llanilmoqda. Bunday innovatsiyalar:

- ***Risklarni keng qamrovli tahlil qilish***: Yangi analitik usullar yordamida banklar nafaqat kredit risklarini, balki operatsion, likvidlik va bozor risklarini ham yanada chuqurroq tahlil qilib, oldindan choralar ko'rishi mumkin.
- ***Real-vaqt ma'lumotlarni kuzatish***: Zamonaviy raqamli platformalar va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlari banklarga moliyaviy holatlarini global miqyosda tezkor va aniq tarzda kuzatishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonini soddalashtiradi va bozorda ishonchni oshiradi.
- ***Global hamkorlikni mustahkamlash***: Xalqaro standartlar asosida joriy etilgan bir xil qoidalar banklarga transchegaraviy operatsiyalarni yanada samarali boshqarish imkonini beradi. Bu esa nafaqat o'zaro raqobatbardoshlikni oshiradi, balki iqtisodiyotning global barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muammolarni yengib o'tish bo'yicha takliflar

Kelgusida xalqaro standartlarga to'liq moslashuv uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega:

- **Mutaxassislarni tayyorlash:** Banklar va buxgalteriya firmalari yangi standartlarni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish uchun maxsus treninglar va sertifikatlash dasturlarini kengaytirishi zarur.
- **Texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilish:** Yangi standartlarga moslashtirish uchun mavjud axborot tizimlarini zamonaviylashtirish, avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarini joriy etish va raqamli platformalarni rivojlantirish lozim.
- **Mahalliy va global talablar o'rtasida muvozanatni ta'minlash:** Har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy, huquqiy va madaniy sharoitlarini hisobga olgan holda, xalqaro standartlarni joriy etish uchun moslashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish kerak. Bu bilan nafaqat global hamkorlik, balki mahalliy bozorlarning xususiyatlari ham e'tiborga olinadi.

Xulosa

Xalqaro standartlar aksiyadorlik tijorat banklarining rivojlanishida markaziy o'rin tutadi. Ushbu standartlar bank tizimini yanada shaffof, ishonchli va barqaror qilishga xizmat qiladi. *Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)* va *Bazel kelishuvlari (Basel Accords)* kabi tizimlar orqali banklar moliyaviy hisobotlarning taqqoslanishi, risklarning samarali boshqarilishi va kapital yetarliligi borasida aniq va belgilangan mezonlarga amal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu yondashuv investorlar, tartibga soluvchi organlar va mijozlar uchun banklarning ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Xalqaro standartlarga moslashish banklarning global moliya bozorlariga integratsiyalashuvi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishi, ichki boshqaruv tizimini takomillashtirishi, raqobatbardoshlikni oshirishi va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarni joriy etish jarayonida axborot texnologiyalarini modernizatsiya qilish, kadrlarni tayyorlash va qayta o'qitish, mahalliy qonunchilikni moslashtirish, shuningdek, standartlarga o'tish bilan bog'liq dastlabki xarajatlarni qoplash kabi muammolar ham mavjud.

Kelajakda aksiyadorlik tijorat banklari xalqaro standartlarni to'liq joriy etish orqali global bank tizimidagi o'z mavqeini yanada mustahkamlashi, xalqaro kredit reytinglarini oshirishi va barqaror investitsion muhit yaratishi kutilmoqda. Ushbu jarayonda davlat organlari, moliyaviy institutlar va xususiy sektor o'zaro hamkorlikni rivojlantirishi lozim. Xalqaro standartlarga rioya qilish banklar rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sish uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurov Z. A. O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini zamonaviy xalqaro standartlar asosida innovasion rivojlantirish istiqbollari// "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 4-5, avgust-oktyabr, 2018-yil
2. Rustamova D. Moliya bozorini tartibga solishning evolyutsiyasi. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. – Toshkent, 2016. – №2
3. Tashxodjayev M.M. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning nazariyuslubiy jihatlari. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. – Toshkent, 2012. – №4.
4. Ashurov Z.A. Korporativ boshqaruv konsepsiyasi va mohiyati: ilmiy-nazariy yondashuvlar va ularni rivojlantirish. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. – Toshkent, 2015. – №6.
5. AA, Mulaydinov Farkhod Muratovich. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI VA AMALIY AHAMIYATI. AXBOROT-KOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARI VA TELEKOMMUNIKACIYALARNIH ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA ECHIMLARI ONLAYN RESPUBLIKA ILMIY-TEHNIK ANJUMANINIHI MA'RUZALAR T'PLAMI, 2 (6), 794
6. A Abdullaev. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT - KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, uning ...
7. MMQ Tojiyeva, AAU Abdullayev. (2021). THE USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN STATISTICAL DATA COLLECTION. Asian Journal of Multidimensional Research 10 (12), 250-254.
8. O Akhmadjonov, A Abdullaev, S Karimova, F Solijonova. (2022). Jahon savdo tashkiloti boshqaruv tizimi. Scientific progress 3 (2), 343-347.
9. A Akhrorjon. (2022). Reasons, problems and consequences for the accession of the Uzbek ecanomy to the WTO. International scientific conference "Topical issues of the economy in modern ...
10. A Akhrorjon. (2022). Uzbekistan and the World Trade Organization management system. International scientific conference "Topical issues of the economy in modern ...
11. A Abdullaev. (2022). O'ZBEKISTON IQTISODIYOTI UCHUN JSTGA A'ZO BO'lish SABAB MUAMMO VA NATIJALARI. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA TA'LIM ISTIQBOLLARI 1 (2), 113-121
12. NJ Tursunboy o'g'li, AA Axadjon o'g'li. (2023). O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi. Qo'qon universiteti xabarnomasi 1, 43-47
13. UA Azamjon o'g'li, AA Axadjon o'g'li. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. Qo'qon universiteti xabarnomasi 1, 73-75